

Bibliografie k období 1948–1958

■ Souhrnné studie a publikace

Literaturu sledovaného období synteticky postihl Alessandro Catalano v monografii *Sole rosso su Praga. La letteratura ceca tra socialismo e underground. 1945–1959* (Řím 2004). Sleduje v ní historický kontext, utváření i pozvolný rozklad budovatelské kultury, tvorbu autorů, kteří se k jejímu programu přihlásili, i dílo jejich domácích a exilových ideových oponentů. Kniha je uzavřena studii věnovanými dobové tvorbě Bohumila Hrabala a Josefa Škvoreckého.

■ Literární život

Proměny kulturní politiky i institucí literárního života od komunistického převratu po II. sjezd československých spisovatelů podrobně zachytil Alexej Kusák v knize *Kultura a politika v Československu 1945–1956* (Praha 1998, zejm. s. 229–440). Autor sleduje dobové dění na základě konfliktu mezi tzv. dogmatiky a avantgardisty, skupinami představitelů oficiální kulturní scény a nomenklatury, lišícími se mimo jiné různým pojetím socialistického realismu. Nověji byla tématu věnována monografie Jiřího Knapíka *V zajetí moci. Kulturní politika, její systém a aktéři 1948–1956* (Praha 2006). Opírá se zejména o průzkum množství archivního materiálu úřední i soukromé provenience a z historického hlediska zkoumá utváření a následný pozvolný rozklad systému umožňujícího direktivní řízení kultury z politického centra. Na události krátkého časového období dvou let po komunistickém převratu se s podobným zaměřením soustředil tentýž autor v publikaci *Únor a kultura. Sovětizace české kultury 1948–1950* (Praha 2004). Důsledky prosazení stalinského režimu v literární a kulturní oblasti sleduje publicistická, místy memoárově laděná knižní práce Jaromíra Hořce *Doba ortelů. Dokumenty – vzpomínky – iluze a skutečnosti* (Praha 1992), jež je doplněna reprodukcemi vybraných dokumentů k dobové kulturní politice a k osudům perzekvovaných spisovatelů. Dílčí příspěvky k proměnám literárního života shrnul Michal Bauer do souboru *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století* (Jinočany 2003). Jednotlivé texty při popisu vybraných událostí a kampaní (mj. vznik Svazu československých spisovatelů, Sjezd mladých spisovatelů na Dobříši, tzv. jiráskovská akce, Fučkův odznak, akce Pracující do literatury) vycházejí z informací zveřejněných dobovým tiskem a zejména z materiálů uložených v archivním fondu Syndikátu a Svazu československých spisovatelů. Biogramy stranických a svazových funkcionářů, úředníků, redaktorů a dalších veřejně činných osob s úvodní přehledovou studií o dobové kulturně-politické

situaci sestavil Jiří Knapík do slovníkové příručky *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953. Biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů...* (Praha 2002). Vnitropolitický i zahraničněpolitický vývoj směřující ke komunistickému převratu v únoru 1948 i následnou etapu stalinizace sleduje historická monografie Karla Kaplana *Nekrvavá revoluce* (2. vydání Praha 1993). Základní pramen pro pochopení mechanismu radikálních direktivních proměn kulturního života podle sovětského vzoru představuje sborník textů sovětského ideologického arbitra A. A. Ždanova *O umění* (Praha 1949). Uplatňování ždanovovské linie v Československu a dobové ideologické spory dokumentuje výbor z článků a projevů Ladislava Štolla *Umění a ideologický boj I* (Praha 1972). Direktivy předkládané politickými a stranickými orgány uměleckým tvůrcům zachycuje soubor projevů Klementa Gottwalda *O kultuře a úkolech inteligence* (Praha 1954). Sovětský systém řízení kultury a jeho přejímání do domácích poměrů kriticky zhodnotil Egon Hostovský v textu *Manipulation of the Zhdanov Line in Czechoslovakia* (New York 1952). Sémiotickou analýzu klíčových motivů a symbolů poúnorové společnosti a kultury (mj. ráj, domov, Fučík, obraz vřdce) provedl Vladimír Macura v knižním souboru *Šťastný věk. Symboly, emblémy a mýty 1948–1989* (Praha 1992).

Sjezdový sborník z konference mladých spisovatelů na Dobříši, jehož příprava byla v roce 1948 z politických důvodů zastavena, vydal Michal Bauer pod názvem *Konference mladých českých spisovatelů. Dobříš 13.–17. 3. 1948* (Tvar 2002, Edice TVARy, sv. 17, 18); edice však neobsahuje všechny diskusní příspěvky a přednesené referáty. Projevy a texty politiků, spisovatelů a dalších účastníků prvního velkého režimem pořádaného sjezdu kulturních pracovníků po únorovém převratu shrnuje sborník *Sjezd národní kultury 1948. Sběrka dokumentů* (Praha 1948, ed. Miroslav Kouřil). Základní dokument centralizované a dle stranických direktiv výrazně personálně redukované instituce spisovatelské veřejnosti představují *Stanovy Svazu československých spisovatelů*, otištěné ve sborníku z I. sjezdu spisovatelů nazvaném *Od slov k činům* (Praha 1949, edd. Oldřich Kryštofek, Jan Noha, s. 172–174). Cenný pramen k pochopení míry ideologické indoktrinace dobového oficiálního literárního života představují i další texty z této publikace.

Shrnutí převážně publicistických příspěvků z konce šedesátých let týkajících se poúnorového zatýkání, věznění a dalších nezákonností komunistického režimu provedl Antonín Kratochvíl v antologii *Žaluji 1.–3.* (2. vydání Praha 1990). Aktivitu vysokoškolských spolků v únoru 1948, následně represe zaměřené proti jejich předákům, vylučování univerzitních učitelů a studentů akcemi výbory i další proměny vysokých škol po přijetí nového vysokoškolského zákona popsal Zdeněk Pousta v *Dějínách univerzity Karlovy IV. 1918–1990* (Praha 1998, edd. Jan Havránek, Zdeněk Pousta, s. 263–305). Tentýž autor připravil k vydání edici textů profesorky Růženy Vackové *Vězeňské přednášky* (Praha 1999), doplněnou o úvodní stať charakterizující osobní situaci i kulturní činnost vězněných vysokoškolských učitelů. Situaci vězněných spisovatelů je věnován především druhý díl, obsahující kromě novinových a časopiseckých článků i medailony jednotlivých osobností, úvodní obecnou charakteristiku sledovaného období i přetištění zákonů, na jejichž základě byli spisovatelé perzekvováni.

Politickým procesům je věnována přehledová popularizační práce Karla Kaplana a Pavla Palečka *Komunistický režim a politické procesy v Československu* (Brno 2001). Publikace shrnuje závěry starších prací, zejména knižních monografií Karla Kaplana, na něž rovněž odkazuje v závěrečném přehledu literatury. Podrobnou chronologii

politických procesů obsahuje edice *K politickým procesům v Československu 1948–1954. Dokumentace komise ÚV KSČ pro rehabilitaci 1968* (Praha 1994, ed. Karel Kaplan), opírající se převážně o materiály z Archivu ÚV KSČ zpracované skupinou historiků pod vedením Karla Satrana. Jednotlivým procesům, jejich zahraničněpolitickým souvislostem i dalším blízkým tématům (např. kulturně-politickým důsledkům, dobovým veřejným vystoupením oficiálních představitelů komunistické kultury na jejich podporu) byly dále věnovány příspěvky z konferenčního sborníku *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“* (Praha 2005, edd. Jiří Pernes, Jan Foitzik). Procesům proti tzv. Zelené internacionále se podrobně věnovala Zora Dvořáková v knize *Navzdory nenávisti a mstě. Z politických procesů 1952–1953* (Třebíč 2002). Kniha obsahuje popis průběhu pražského a brněnského procesu, medailony vybraných účastníků (mj. Jana Zahradníčka, Bedřicha Fučíka, Josefa Knapa, Václava Renče či Zdeňka Kalisty) i stručné shrnutí obsahu jejich výpovědí. Proces s Rudolfem Slánským jako rituál zkoumal Peter Steiner ve studii *Poetika politického procesu. Dělný lid kontra Rudolf Slánský a spoluspiklenci* (in *Lustrování literatury. Česká fikce v politickém kontextu*, Praha 2002, s. 175–224). Texty věnované literárnímu zpracování procesů, dalším represáliím komunistického režimu, proměnám literárních institucí i souvisejícím tématům (mimo jiné tvorbě katolických autorů z padesátých let) shrnul sborník z konference pořádané k 50. výročí politických procesů *Literatura určená k likvidaci* (b. m. 2004, ed. Luisa Nováková). Soubor prací vězněných autorů a textů týkajících se obětí komunistického režimu nazvaný *Básníci ve stínu šibenice. Antologie z děl českých spisovatelů – politických vězňů stalinské éry* (Řím 1976) připravil k vydání Antonín Kratochvíl. Kniha obsahuje rovněž stručné biografické údaje o autorech. Archivní dokumenty k jednání předsednictva Svazu československých spisovatelů o osudu Jana Zahradníčka a ostatních vězněných autorů, dokládající proměnu původně vstřícného stanoviska Svazu po prvním procesu s katolickými spisovateli, shromáždil Michal Bauer v článku *Žádost o vyšetřování Jana Zahradníčka na svobodě v roce 1952* (Tvar 2000, č. 8, s. 6–7).

Dobovým dokumentem, představujícím podobu původní expozice k dějinám národní literatury, je publikace *Památník národního písemnictví na Strahově. Katalog muzea české literatury* (Praha 1953, edd. Bohumil Novák, Felix Vodička). Kniha obsahuje projevy Zdeňka Fierlingera, Vojtěcha Pavláška a Jana Mukařovského i doprovodné texty k výstavě. Pozvolný rozklad stalinského modelu kultury v Československu optikou exilu zachycuje publikace Viléma Bernarda *Kde básníkům se poroučí. O české literatuře za komunistické nadvlády* (in Růžena Volínová-Bernardová: *Pohled zpět. Život ve vírech 20. století*; Vilém Bernard: *Kde básníkům se poroučí. O české literatuře za komunistické nadvlády*, 2. vydání Praha 2005). Autor doprovází svůj výklad citáty z tisku a profily vybraných autorů komentujícími jejich publicistiku i literární práce; kniha je poznamenána limitovaným přístupem k informacím o zákulisí domácího literárního dění. Nezvalovým veřejným působením od třicátých let (rovněž aférou spojenou s pamfletem *Socialistická láska a básníkovým proslavem na II. sjezdu československých spisovatelů*) se zabýval Milan Drápala ve studii *Iluze jako osud. K vývoji politických postojů Vítězslava Nezvala* (Soudobé dějiny 1996, č. 2–3, s. 175–218). Referáty, diskusní příspěvky z II. sjezdu československých spisovatelů (včetně klíčových projevů Vítězslava Nezvala, Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta) a další doprovodné texty byly otištěny v časopise *Literární noviny* (1956, č. 17–20, celá čísla).

*

Převzetí cenzurního systému představiteli kulturněpolitického aparátu ÚV KSČ, proměnu zaměření poúnorové cenzury a klasifikace potlačovaných titulů (zejména ve vztahu ke specifickému chápání klíčového pojmu „brak“) souhrnně postihl Pavel Janáček v monografii *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení. 1938–1951* (Brno 2004, zejm. s. 192–225). Historický výklad o utváření nové podoby cenzurního systému podává publikace Karla Kaplana a Dušana Tomáška *O cenzuře v Československu v letech 1945–1956* (Praha 1994). Na základě archivních pramenů je v ní zpracována zejména problematika ustavení klíčové cenzurní instance – Hlavní správy tiskového dohledu (s. 18–49), kniha obsahuje rovněž přílohu s edicí vybraných úředních dokumentů k tématu. Cenzurní zákrok v tiskárnách a nakladatelstvích proti rozpracovaným publikacím z přelomu let 1948–49 dokumentoval Michal Bauer v příspěvku *První kroky poúnorového režimu v ediční činnosti* (in *Ideologie a paměť. Literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*, Jinočany 2003, s. 139–152). Cenzurní aktivity Národní ediční rady české a její místo v systému ediční politiky rané etapy komunistického systému popsal Jiří Knapík v publikaci *Kdo byl kdo v naší kulturní politice 1948–1953. Biografický slovník stranických a svazových funkcionářů, státní administrativy, divadelních a filmových pracovníků, redaktorů...* (Praha 2002). Cenzuru knihoven ústavů akademie ČSAV po vzniku této instituce na základě pramenných materiálů popsala Alena Míšková ve studii „*Politische Säuberungen*“ *der Bestände der wissenschaftlichen Bibliotheken der tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften in den 1950er Jahren* (in *Propaganda, /Selbst-/ Zensur, Sensation*, Essen 2005, edd. Michal Anděl, Detlef Brandes, Alfons Labisch, Jiří Pešek, Thomas Ruzicka, s. 235–243). Popularizační formou popsal utváření cenzurního systému i jeho činnost v poúnorovém období Dušan Tomášek v knize *Pozor cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury* (Praha 1994); publikace obsahuje příklady řady postihů beletristických děl, sleduje rovněž postup cenzurního aparátu při uvádění dramatických děl, v rozhlasovém vysílání či v televizi.

*

Souhrnný přehled o nakladatelstvích, jejich proměnách, místech působení a hlavních edičních řadách nabízí příručka Jana Halady *Encyklopedie českých nakladatelství 1949–2006* (Praha 2007). Kniha je doplněna stručným historickým úvodem sledujícím proměny nakladatelského systému a odkazuje rovněž na další literaturu k tématu. Nakladatelský zákon s důvodovou zprávou a s projevy Václava Kopeckého, Jana Drdy a Julia Dolanského byly otištěny v brožuře *Knihy do rukou lidu!* (Praha 1949). Oficiální projevy i diskusní příspěvky ze zasedání Národní ediční rady české soustředila publikace *První rok socialistické cesty naší knihy* (Praha 1950, ed. Eva Soukupová), obdobné příspěvky z ustavující schůze Ústřední ediční rady obsahuje brožura *Knihy v boji o nového člověka*. (Praha 1951, ed. Miloslav Jirda). Bilanční přehled předchůdců nakladatelství zaměřeného na vydávání klasiků české literatury podává publikace *Několik pohledů na vydávání klasické literatury v SNKLHU* (Praha 1955). Kniha rovněž koncepčně a erudovaně hodnotí ediční projekty realizované Státním nakladatelstvím krásné literatury, hudby a umění v této oblasti.

*

Dobová periodika souhrnně zpracovává lexikografická příručka *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945–2000* (Brno 2002, Blahoslav Dokoupil a kol.), jednotlivá hesla obsahují přehled starší literatury věnované jednotlivým časopisům.

*

Divadelní život tohoto období sledovala Eva Šormová v textu *Socialistický realismus – kulminace a rozpad. 1948–56*, obsažené v kolektivní publikaci *Česká divadelní kultura 1945–1989 v datech a souvislostech* (Praha 1995, ed. Vladimír Just, s. 34–48), na nějž navazuje příspěvek Jana Pömerla *Divadlo v době politického „tání“. 1956–1962* (tamtéž, s. 49–63). Kulturně-politické aspekty dobového divadelního života sleduje třídílná publikace Karla Vondráška: *Sowjetisches Kulturmodell und das tschechische Theater 1945–1968. Zum Spannungsverhältnis zwischen tschechoslowakischer Kulturpolitik und tschechischem Theater* (Bochum 1999). Na dění v letech 1948–56 je zaměřen druhý díl souboru; součástí práce je rovněž obsáhlá antologie dobových dokumentů (v češtině). Statistické údaje o proměnlivém počtu divadel, premiér, o procentech návštěvnosti a další fakta shrnuje publikace *Divadelní umění. Kvantitativní charakteristiky vývoje divadelního umění za období 1945–1972 v České socialistické republice* (Praha 1974). Dobovým společenským a kulturním souvislostem, poměrům v divadelnictví (jak obecným proměnám institucí a systému, tak situaci na jednotlivých scénách) je dále věnována knižní práce Jindřicha Černého *Osudy českého divadla po druhé světové válce. Divadlo a společnost 1945–1955* (Praha 2007). Jednotlivé části byly původně tištěny v časopisu *Divadelní revue*; na starší podobu cyklu jsme odkazovali v bibliografii k předchozímu svazku *Dějiny. Dokumenty ze společné schůze Divadelní a dramaturgické rady a české a slovenské Divadelní propagační komise* konané 15. a 16. ledna 1949 v Bratislavě obsahující sborník *Základy nové práce československého divadla* (Praha 1949, edd. Miroslav Kouřil, Emanuel Janský). Okolnostem sebevraždy Jiřího Frejky i obecnější situaci v divadelnictví této doby se věnuje studie Ladislavy Petiškové *Ze zákulisí jedné štvánice. Konec režiséra Jiřího Frejky* (*Divadelní revue* 1999, č. 1, s. 31–43). Na dosud neznámé skutečnosti vlivu měnové reformy v roce 1953 na situaci v českých divadlech upozornil Jiří Knapík ve studii *Měnová reforma z roku 1953 a česká divadla. Neznámý dokument Státního výboru pro věci umění* (*Divadelní revue* 2006, č. 3, s. 88–101).

Přehled dobových divadelních souborů a scén, stručné charakteristiky jejich personálního obsazení, repertoáru, jež uváděly, i sekundární literaturu k tématu shrnuje základní lexikografická příručka *Česká divadla. Encyklopedie divadelních souborů* (Praha 2000, Eva Šormová a kol.). Představení pražského Národního divadla mapuje soupisová práce *Soupis repertoáru Národního divadla v Praze 1881–1983. Sv. 2. Soupis repertoáru 1920–1983* (Praha 1983, ed. Hana Konečná). Brněnský literární život rovněž v širokém časovém rozsahu sleduje publikace *Putování múzy Thálie. Sto let stálého divadla v Brně 1884–1984, sv. 1, 2* (Brno 1984, ed. Eugenie Dufková), obsahující i soupis repertoáru jednotlivých scén. Dalším klíčovým zdrojem informací k tématu je biografický slovník *Postavy brněnského jeviště, sv. 1–3* (Brno 1984–94, edd. Eugenie Dufková, Bořivoj Srba). Nástup Otomara Krejči do funkce uměleckého šéfa činohry Národního divadla a jeho umělecký vývoj v následujícím období zachycují studie Jany Patočkové *Otomar Krejča: umělecké divadlo a politika* (*Divadelní revue* 2001, č. 4, s. 49–65). Vývoj Burianova souboru i jeho poetiky po roce 1945 shrnuje kniha Zuzany

Kočové *Kronika Armádního uměleckého divadla* (Praha 1955). Proces postupné rehabilitace Burianovy umělecké tvorby z období meziválečné avantgardy ve druhé polovině padesátých let zachycuje sborník *Divadelní festival a seminář D 34* (Praha 1959), obsahující rovněž kritiku dogmatického prosazování postulátů socialistického realismu a kultu osobnosti. Okolnostmi vzniku a vývoje Divadla estrády a satiry a posléze Divadla satiry – ABC se zabývá mimo jiné publikace Vladimíra Justa *Verichovo divadlo ABC* (Praha 2000), přetiskující soupis repertoáru a vzpomínkové medailony tvůrců. Historii Vesnického divadla (posléze přejmenovaného na Státní zájezdové divadlo) je věnována publikace *Přijelo divadlo. Patnáct let putování za divákem. Státní zájezdové divadlo 1945–60* (Praha 1961, Jaroslav Pucherna a kol.), jež obsahuje i chronologicky uspořádaný soupis premiér a rozsáhlou dokumentární obrazovou přílohu. Filmové projekty Alfréda Radoka z padesátých let, jeho působení ve Vesnickém divadle, režie na scéně Národního divadla i vznik Laterny magiky přibližuje monografie Zdeňka Hedbávného *Alfréd Radok. Zpráva o jednom osudu* (Praha 1994, zejm. s. 157–264). Dějiny této scény zachycuje formou medailonů věnovaných jednotlivým představením reprezentativní obrazová publikace Václava Janečka a Štěpána Kubišty *Laterna magika aneb „Divadlo zázraků“* (Praha 2006).

*

Poúnorový exil v kontextu dalších emigračních vln moderních českých dějin sledují vybrané příspěvky ze souboru výstavních katalogů jednotně nazvaných *Český a slovenský exil 20. století* (Brno 2002, 2003, Jan Kratochvíl a kol.). Vznik a politické formování poúnorové exulantské generace i její vztah k politickému vývoji v Československu je předmětem některých kapitol knihy Pavla Tigrida *Marx u Hradčanech* (2. vydání Brno 2001). Pokusy o vytvoření akceschopné organizace exilových politických stran, tzv. Rady svobodného Československa, a její činnosti se nejpodrobněji zabývá Bořivoj Čelovský v knize *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa* (Šenov u Ostravy 2000). Základní informace o spisovatelích, kteří po únoru 1948 opusili Československo, i o podmínkách vydávání a distribuce exilové literatury zejména v padesátých letech obsahuje publikace Antonína Kratochvíla *...za ostatními dráty a minovými poli... Vzpomínky a svědectví. Díl I. Vývojové tendence v české exilové literatuře v letech 1948–1968* (Brno – Mnichov 1993), *Díl II* (Plzeň – Wielenbach 1998). První svazek je doplněn antologií dobových textů různých autorů (mj. Jana Čepa, Viktora Fischla, Egona Hostovského či Františka Kovárny). Důvody vzniku České kulturní rady v zahraničí a její činnost, spojenou zejména s aktivitou Roberta Vlacha, přiblížil Milan Burda v příspěvku *Česká kulturní rada v zahraničí ve vývoji literární činnosti první vlny českého poúnorového exilu (1948–1968)* (in *Světová literárněvědná bohemistika II. Úvahy a studie o české literatuře*, Praha 1996, ed. Luboš Merhaut, s. 677–683). Dokumenty z prvního (a jediného) sjezdu této instituce (mj. glosy Egona Hostovského, Zdeňka Němečka či Ferdinanda Peroutky, zahraniční rezoluce adresovaná účastníkům jednání či sjezdová zpráva) vyšly pod názvem *Sjezd našich spisovatelů, umělců a kulturních pracovníků v exilu* (Sklizeň 1956, č. 8, s. 11–17). Pozvolnou proměnu postoje exilové publicistiky k reprezentantům a dílům domácí literatury i základní problémové okruhy, jimž byla tato publicistika věnována (například životní osudy příslušníků meziválečné avantgardy, literární debuty mladších autorů, zejména Škvoreckého Zbábělce), sledoval Michal Příbáň ve studii *Exil o domově. Poznámky o exilové kritice a publicistice v pade-*

sátých letech (in Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Moravica, Studia Moravica 4, 2006, s. 139–145). Organizační aktivity Ferdinanda Peroutky po odchodu z domova, jeho působení v Masarykově demokratickém svazu, v Radě svobodného Československa a zejména v rozhlasové stanici Svobodná Evropa popsal Pavel Kosatík v biografii *Ferdinand Peroutka. Pozdější život. 1938–1978* (Praha 2000, zejm. s. 100–210). Text Peroutkových projevů vysílaných touto stanicí v padesátých letech a životopisnou stať Jiřího Pernese *Ferdinand Peroutka – neznámý známý* obsahuje první svazek třídílného projektu *Mluví k vám Ferdinand Peroutka. Rozhlasové komentáře. Rádio Svobodná Evropa. 1951–1959* (Praha 2003, ed. Zuzana Fialová). Ediční projekty exulantů z prvního poúnorového období stručně představuje přehledová stať Jaroslava Strnada *Padesátá léta v české exilové literatuře 1–4* (Tvar 1990, č. 35, s. 5; č. 36, s. 5; č. 37, s. 5; č. 38, s. 5). Historii první výhradně literární exilové revue přiblížil Michal Příbáň v příspěvku *Pocta Sklizni (a nejen jí)* (Estetika 1999, č. 1–3, s. 107–110). Organizační aktivity a přehledově též tvorbu Roberta Vlacha sleduje příspěvek téhož autora *Tvůrčí schizma (?) Roberta Vlacha* (in *Jak reflektujeme českou literaturu vzniklou v zahraničí*, Praha 2000, ed. Pavlína Kubíková, s. 62–66). Různorodé, převážně vzpomínkové referáty z konference konané ke čtvrtstoletí existence časopisu Svědectví byly otištěny ve sborníku *Svědectví Pavla Tigrida* (Mnichov 1982, ed. Jiří Lederer).

■ Myšlení o literatuře

Literární publicistiku sledovaného období souhrnně představuje antologie *Z dějin českého myšlení o literatuře 2. 1948–1958* (Praha 2002, ed. Michal Příbáň). Texty jsou uspořádány do osmi tematických bloků přibližujících především dobovou funkci oficiálního myšlení o literatuře (zúžení literárního prostoru, formulace programu socialistické literatury ad.). Část závažných příspěvků v publikaci nebyla zveřejněna, protože autoři (např. Mojmír Grygar a Milan Kundera) nedali souhlas k jejich publikování. Výčet jmen výraznějších kritiků a stručnou charakteristiku několika polemických střetů padesátých let obsahuje příručka Aleše Hamana *Nástin dějin literární kritiky* (Praha 2000). Kritickou recepci klíčových básnických sbírek, prozaických děl i dramát sledovaného období (mj. Hrubínovy Hirošimy, Nezvalova Velikého orloje, Seifertovy Písně o Viktorce, Otčenášková Občana Brycha, Valentova románu Jdi za zeleným světlem či Kohoutovy Takové lásky) shrnují a komentují jednotlivá hesla příručky *Literatura v diskusi* (Jinočany 2000, Aleš Haman a kol.).

Důvody sepsání Štollova referátu předneseného na konferenci o poezii, okolnosti, jež jeho vznik provázely, i proměny jeho znění detailně prozkoumal Jiří Knapík ve studii *Od korektury k ideologické normě. Ze zákulisí vzniku „Třiceti let bojů“ Ladislava Štolla* (Soudobé dějiny 2005, č. 1, s. 62–84); práce obsahuje i rekapitulaci starší literatury k tématu. V příspěvku *Referát Jiřího Taufera na konferenci SČSS 21. 1. 1950* (Česká literatura 1999, č. 3, s. 304–318) zveřejnil Michal Bauer úplné znění Taufrova projevu, jehož vybrané části převzal Ladislav Štoll do zmíněné publikace. Svůj referát přednesený 10. listopadu 1956 v rámci školení redaktorů Státního nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, dokazující neexaktnost a účelovost výkladu Ladislava Štolla, vydal Vladimír Justl pod názvem *Několik slov o Františku Halasovi. Kritický rozbor knihy Ladislava Štolla Třicet let bojů za českou socialistickou poezii* (Česká literatura 1999,

č. 4, s. 418–441). Rekapitulaci recepcce díla Františka Halase zejména s ohledem na Štolovu kanonickou interpretaci provedl Michal Bauer v knize *Tiseň tmy aneb Halasovské interpretace po roce 1948* (Praha 2005). Kniha obsahuje četné citáty z dobových studií, recenzí i řadu reprodukcí a přepisů dalších dokumentů (mimo jiné přepis rozsáhlého souboru kondolencí k básníkovi úmrtí).

Nejedlého koncepci národní kultury i jeho činnost na ministerstvu školství ve čtyřicátých a padesátých letech přiblížil Jiří Křestan ve studii „*Poslední husita*“ odchází. *Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ po roce 1945* (Soudobé dějiny 2005, č. 1, s. 9–44). Idealizovaný portrét a charakteristiku Nejedlého působení v politických funkcích i veřejném životě v kontextu kultury padesátých let obsahuje rovněž monografie Františka Červinky *Zdeněk Nejedlý* (Praha 1969, zejm. s. 351–366). Názorový vývoj Vladimíra Dostála sledoval Petr Šámal ve studii *S realismem na křižovatce. K osobnosti literárního kritika Vladimíra Dostála* (in *Věda v Československu v letech 1953–1963*, Praha 2000, ed. Hana Barvíková, s. 295–304). Kosíkův výklad českých dějin, zejména klíčového období 19. století, na základě dobových autorových publikací shrnul rovněž Petr Šámal ve studii „*Česká otázka*“ ve světle stalinismu. *Karel Kosík a koncept levicového radikálního* (Soudobé dějiny 2005, č. 1, s. 45–61).

Poslednímu rozsáhlému dílu Karla Teiga a ideovým kořenům této práce je věnována studie Miroslava Petříčka *Fenomenologie umění a problém estetiky*, otištěná v katalogu *Český surrealismus 1929–1953. Skupina surrealistů v ČSR: události, vztahy, inspirace* (Praha 1996, edd. Lenka Bydžovská, Karel Srp, s. 430–437). Organizační činnost i další Teigovy aktivity v poválečném období sleduje příspěvek Aleny Nádvorníkové *Poslední rok Karla Teigeho. Sborníky Znamení zvěrokruhu*, otištěný ve výstavním katalogu *Karel Teige 1900–1951* (Praha 1994, ed. Karel Srp, s. 157–169). Okruhu autorů stojících mimo oficiální kulturu je věnována rozsáhlá sborníková práce *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945–1989* (Praha 2001, ed. Josef Alan). Její součástí jsou i stati Stanislava Dvorského *Z podzemí do podzemí. Český postsurrealismus čtyřicátých až šedesátých let* (s. 77–153), soustřeďující se na kontinuitu surrealistického hnutí od válečných let, a Martina Machovce *Od avantgardy přes podzemí do undergroundu. Skupina edice Půlnoc 1949–1955 a undergroundový okruh Plastic People* (s. 155–166), rekapitulující předchozí autorovu materiálovou a interpretační práci související se skupinou autorů surrealistické východisko překračujících. Na výtvarný kontext a výrazné osobnosti surrealistického hnutí se soustředila Alena Nádvorníková ve stati *Surrealistický okruh kolem sborníků Znamení zvěrokruhu a Objekt 1, 2*, otištěné v souboru jejich textů nazvaném *K surrealismu* (Praha 1998, s. 129–155).

Význam vystoupení autorů sdružených kolem časopisu Květen v diferenciaci oficiální kultury padesátých a šedesátých let, proměny programu skupiny i zpětné reflexe tohoto generačního vystoupení jeho významnými iniciátory shrnuje monografie Ivo Fencla *Vize a iluze skupiny Květen. Příspěvek k morfolologii české literatury po druhé světové válce* (Praha 1993). Okruhu přispěvatelů časopisu jsou věnovány některé příspěvky z konferenčního sborníku *Časopis Květen a jeho doba* (Praha – Opava 1994, ed. Bohumil Svozil). Problematikou literární kritiky se zabývají zejména stati Zdeňka Pešata, Blahoslava Dokoupila, Ladislava Soldána a Naděždy Siegllové. Zánik Května popsal a archivně zdokumentoval Michal Bauer v textu *Spory o časopis Květen v letech 1957 a 1959* (Tvar 1998, Edice TVARy, sv. 14). Stať Evy Formánkové *Kritik v nekritickém světě. Josef Vohryzek a Květen*, charakterizující závažnější kritické texty tohoto autora

z padesátých let, byla otištěna ve výboru z Vohryzkovy tvorby *Literární kritiky* (Praha 1995, edd. Jan Lopatka, Michael Špirit, s. 347–367).

Důvody odmítnutí strukturalismu a cestu Mukařovského k tomuto rozhodnutí přibližuje studie Miroslava Červenky *Jana Mukařovského rozchod se strukturalismem*, otištěná ve výboru z Červenkových teoretických prací, recenzí a interpretací *Obléhání zevnitř* (Praha 1996, s. 386–397). Zásady poválečné textologické školy shrnuje příručka *Editor a text. Úvod do praktické textologie* (Praha 1971, edd. Rudolf Havel, Břetislav Štorek) obsahující rovněž výklad k edičním projektům sebraných a vybraných spisů národních klasiků připravovaných v padesátých a šedesátých letech. Kritické zhodnocení prací Václava Černého věnovaných starší české literatuře provedl Jan Lehár ve studii *Paleobohemika Václava Černého* (Česká literatura 2001, č. 4, s. 339–344). Filologickou metodu sjednocující práce Oldřicha Králíka k rozmanitým obdobím literárních dějin přiblížil Jiří Opelík v doslovu k výboru Králíkových prací *Osvobozená slova* (Praha 1995, ed. Jiří Opelík, s. 479–493). Zejména Vodičkovým pracím o národním obrození z padesátých let a jeho souběžnému pedagogickému působení na univerzitě byly věnovány vzpomínkové stati a studie shrnuté do souboru *Symposium na paměť Felixe Vodičky* (Česká literatura 1994, č. 2, celé číslo).

■ Poezie

Literárněhistorický výklad s krátkými interpretacemi básní v medailonech autorů spojili Zdeněk Kožmín a Jiří Trávníček v publikaci *Na tvrdém loži z psiho vína. Česká poezie od 40. let do současnosti* (Brno 1998). Texty věnované sledovanému období (s. 63–93) se kromě krátké charakteristiky vybraných autorů oficiální literatury soustřeďují rovněž na tvorbu surrealistickou a poezii okruhu přispěvatelů časopisu Květen. Profily autorů různé generační příslušnosti (např. Jaroslava Seiferta, Josefa Kainara, Vladimíra Holana, Oldřicha Mikuláška, Jiřího Šotoly, Ivana Diviše či Miroslava Holuba) zaměřené jak na zachycení celku jejich tvůrčího vývoje, tak na interpretaci jednotlivých prací – mimo jiné i z padesátých let – obsahuje příručka *Jak číst poezii* (2., doplněné a přepracované vydání Praha 1969, ed. Jiří Opelík). Zhodnocení poezie autorů různých světónázorového zaměření i odlišných životních osudů (režimní básníci, političtí vězni, zakázaní autoři) z období stalinského teroru se zaměřením na její ideologizaci provedl Jiří Trávníček ve studii „Oni“. *K české poezii počátku 50. let* (Tvar 2000, č. 14, s. 1, 4–5). Poezii druhé poloviny padesátých let, zejména rozklad norem socialistického realismu v dílech básníků různé generační příslušnosti, souhrnně charakterizoval Petr Hruška v příspěvku *Povinnost jistot a potřeba pochyb. Lze číst oficiálně publikovanou poezii padesátých let? aneb Náběhy k obnovení její výrazové a žánrové škály* (Host 2000, č. 10, s. 24–27).

Tvorbu autorů střední generace (Vítězslava Nezvala, Konstantina Biebla, Viléma Závady, Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta, připomenuta je rovněž posmrtně vydaná Halasova sbírka *A co?*) v souvislosti s otázkou služebnosti poezie a básnické opravdovosti analyzuje studie Přemysla Blažíčka *Básníci avantgardy v poúnorových letech* (in *Kritika a interpretace*, Praha 2002, ed. Michael Špirit, s. 126–145). Dosud nejserióznější pokus o souhrnné zpracování díla Vítězslava Nezvala představuje knižní publikace Antonína Jelínka *Vítězslav Nezval* (Praha 1961, s. 85–112). Interpretace básnickovy tvorby poúnorového období je přesto zkrácena v duchu schematického chápání vývoje české

poezie po roce 1948. V interpretační studii *Vítězslav Nezval: Chrpy a města* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, edd. Jiřina Táborská, Milan Zeman, s. 88–96) připomněl Zdeněk Pešat rozporuplnost poslední sbírky vydané za autorova života. Ač v kontextu literárního vývoje představuje pozitivní impuls, dokonalost veršové formy části skladeb dle interpreta kontrastuje s konvenčností v návaznosti na díla klasiků 19. století; studie sleduje i dobovou kritickou recepci Nezvalovy tvorby. Tentýž autor v hesle *Konstantin Biebl: Bez obav* (tamtéž, s. 80–87) upozornil jak na poplatnost autorových veršů dobové atmosféře, tak na tematické, motivické a poetické prvky dokládající kontinuitu s jeho předcházejícím dílem. Závadovy sbírky z padesátých let jako mezník v autorově tvůrčím vývoji spočívající v přijetí norem socialistického realismu charakterizovala Iva Málková v monografii *Hledání Viléma Závady. Tvůrčí cesty zvláště po roce 1945* (Olomouc 2003, s. 132–162). Autorka sleduje i další Závadovy tvůrčí aktivity a rovněž kritickou recepci jeho knih. Na srovnání básnickovy sbírky *Město světla* a Kainarovy *Veliké lásky* se zaměřila rovněž Iva Málková ve studii *Vilém Závada, Josef Kainar a proměna jejich poetik v 50. letech 20. století* (Tvar 2005, č. 10, s. 6–7). Proměny Seifertovy poetiky v padesátých letech souhrnně zachytil Zdeněk Pešat v monografii *Jaroslav Seifert* (Praha 1991, s. 177–189). Analýzu kompozice, versologický a lexikální rozbor i přiblížení okolností a důsledků vydání klíčové Seifertovy skladby padesátých let obsahuje studie Františka Kautmana *Komentář k Písní o Viktorce* (in *O literatuře a jejich tvůrčích. Studie, úvahy a stati z let 1977–1989*, Praha 1999, s. 61–72).

Antologii veršů oficiálních autorů různých generací uspořádanou do devíti tematicky vymezených oddílů vydal Antonín Brousek pod názvem *Podivuhodní kouzelníci. Čítanka českého stalinismu v řeči vázané z let 1945–55* (Purley 1987). Kniha obsahuje rovněž editorův esej *O poezii českého stalinismu bez pověr a iluzí* (s. 227–262), sledující souvislosti proměn české poúnorové oficiální básnické tvorby s poválečným kulturně-politickým vývojem. Normativní prvky socialistického realismu (revolučnost, důraz na kolektivismus, optimismus, internacionalismus atd.) ve sbírkách básníků různé generační příslušnosti i jejich variace a rezidua v tvorbě části těchto autorů z druhé poloviny padesátých let sleduje studie Přemysla Blažička *Poezie 1948–1958 jako výraz oficiální ideologie* (in *Kritika a interpretace*, Praha 2002, s. 146–165). Analýzu klíčových motivů titulní skladby Kainarovy sbírky *Český sen* (dětství, spánek, sen) a jejich vztahu k obrozeným mýtům a stereotypům provedl Vladimír Macura v příspěvku *Sen o českém snu. Namísto úvodu* (in *Český sen*, Praha 1998, s. 7–13). Sbírkou Františka Branislava z první poloviny padesátých let souhrnně charakterizoval A. M. Píša v esejí *Lyrika Františka Branislava* (in *Stopami poezie*, Praha 1962, s. 302–316), výklad je místy poznamenán dobovou ideologií. S odstupem a s vyzdvižením výjimečnosti Branislavovy tvorby v kontextu dobové básnické produkce je posoudil rovněž Miroslav Petříček v esejí *Lyrík tichého hlasu* (in *František Branislav: Básně*, Praha 1968, s. 345–351).

Básnickou tvorbu Františka Listopada stručně zhodnotil Ludvík Kundera v doslovu *Předlistopadový Listopad*, otištěném v souborném vydání autorových exilových sbírek (in *Daleko blízko*, Praha 1993, s. 193–200).

Souvislý výklad proměn Holanovy tvorby doplněný základními biografickými informacemi i přiblížením kontextu vzniku jednotlivých skladeb a sbírek podal Jiří Opelík v monografii *Holanovské nápovědy* (Praha 2004). Detailní interpretaci Holanovy sbírky *Bolest* provedl Jiří Trávníček ve studii *Bytí skrze nebytí* (in *Poezie poslední možnosti*, Praha 1996, s. 68–84). Přiblížil v ní rovněž souvislost souboru s paralelně vznikajícími

epickými cykly a s dalšími sbírkami lyrických záznamů z následujících let. Princip simultaneity jako dominantní při zachycení času ve skladbách sbírky *Bolest* vyzdvihl Karel Piorecký ve studii *Čas Bolesti. Tematizace času a dějinné situace v Holanově sbírce Bolest* (in *Vteřina a dějiny, zastavení a trvání*, Tvar 2003, Edice TVARy, sv. 13, s. 16–25). Tentýž autor ve studii *Ale jsou děti! Téma dětství v tvorbě Vladimíra Holana z let 1948 až 1955* (Tvar 2001, č. 2, s. 1, 4–5) interpretoval sbírku Bajaja, poukázal na její souvislost s dalšími básnickovými souběžně vznikajícími díly, zejména zmiňovaným souborem *Bolest*. Studie dále sleduje typologii tématu dětství v celku básnickovy tvorby. Dílčí příspěvky k životu Vladimíra Holana a kontextu jeho díla vznikajícího v padesátých letech byly otištěny v publikaci *Vladimír Holan a jeho souputníci. Sborník příspěvků z III. kongresu světové literárněvědné bohemistiky. Sv. 2* (Praha 2006, ed. Vratislav Färber).

Tvorbu surrealistů i autorů na surrealismus navazujících, jejich skupinové aktivity a ineditní projekty z poúnorových let souhrnně přiblížil Petr Hruška v příspěvku *Druhá vlna první velikosti. Realita surrealismu 1948–1958* (Host 2002, č. 10, s. 26–29). Rozsáhlá studie Vratislava Effenbergra *S vyloučením veřejnosti. Život a dílo Karla Hynka*, otištěná v souboru textů *S vyloučením veřejnosti* (Praha 1998, edd. Jan Šulc, Alena Nádvorníková, s. 7–77), obsahuje kromě cenných údajů o situaci surrealistických skupin v padesátých letech i interpretační pasáže věnované Hynkovu dílu. Esej Květoslava Chvatíka *Neznámý básník Zbyněk Havlíček* charakterizuje autorovu básnickou tvorbu i kulturně-politické souvislosti doby jejího vzniku (in *Melancholie a vzdor. Eseje o moderní české literatuře*, Praha 1992, s. 128–137). Periodizaci tvorby Zbyňka Havlíčka a charakteristiky jejích jednotlivých úseků shrnul Jakub Sedláček ve studii *Zbyněk Havlíček – podoby surrealistické metafory* (Slovo a smysl 2004, č. 2, s. 91–103). Tvůrčí vývoj, příznačný mimo jiné Havlíčkovým měnícím se postojem k surrealismu, jenž ovšem zůstal klíčovým podnětem jeho tvorby, i autorovy životní peripetie sledoval rovněž Jiří Brabec v eseji *Navigační hvězda imaginace* (in *Zbyněk Havlíček: Otevřít po mé smrti*, Praha 1994, s. 358–363). Na možnosti a meze surrealistické imaginace i na souvislost Havlíčkovy tvorby s dílem Vítězslava Nezvala a Jindřicha Štyrského poukázala Marie Langerová ve studii *Sen o nové kráse. Zbyněk Havlíček* (in *Fragmenty pohybu. Eseje o české poezii*, Praha 1998, s. 59–72).

Podrobné charakteristiky autorů sdružených kolem Egonu Bondyho a Iva Vodseďálka, interpretace jejich prací i zasazení do širšího literárního, kulturního a historického kontextu obsahuje monografie Gertraude Zandové *Totální realismus a trapná poezie. Česká neoficiální literatura 1948–1953* (Brno 2002). Práce rekapituluje důležité prameny i starší literaturu k tématu. Ze surrealismu vycházející skupiny mladých autorů charakterizoval jako počátek první vlny českého undergroundu Martin Pilař ve své knize *Underground. Kapitoly o českém literárním undergroundu* (Brno 1999, s. 32–54). Tématu je věnována rovněž publikace Leszka Engelkinga *Surrealizm, underground, postmodernizm. Szkice o literaturze czeskiej* (Lodž 2001) obsahující kromě úvodní přehledové studie k tvorbě sledovaných autorů a jejím politickým a kulturním kontextům rovněž monografické příspěvky o Ivu Vodseďálkovi a Egonu Bondym. Medailony básníků podzemní literatury (označení „podzemní“ je autorem důsledně užíváno kvůli odlišení od pozdější – undergroundové – literatury) s charakteristikou jejich tvorby spojil ve studii *Šestnáct autorů českého literárního podzemí. 1948–1989* Martin Machovec (Literární archiv 1992, č. 25, zejm. s. 41–52). Tentýž autor připravil k vydání původní ineditní sborníček *Židovská jména. 1949* (Praha 1995) a uvedl jej přehledovou statí Stanislava

Dvorského *Kavárna Westend 1947–1951 a sborník Židovská jména* (s. 5–8). Básnickou tvorbu Egona Bondyho souhrnně hodnotí Machovcova studie *Egon Bondy. Pokus o náctřetí geneze a vývoje básnického díla Egona Bondyho* (Vokno 1990, č. 21, s. 52–64). Ambivalentností literárních postav Zbyňka Fišera a Egona Bondyho v souboru rozmanitých textů z padesátých a sedmdesátých let se zabývá J. F. Typlt v eseji *Bondy nejen Bondyho* (Host 1997, č. 3, s. 21–35).

Janu Zahradníčkovi, jeho životním osudům v poúnorovém období i jeho dílu z padesátých let, především klíčové skladbě *Znamení moci*, byla věnována část příspěvků z publikace *Víra a výraz. Sborník z konference „...bývalo u mne zotvíráno...“* (Brno 2005, edd. Tomáš Kubiček, Jan Wiendl, zejm. s. 30–118). Ediční peripetie Zahradníčkových sbírek vznikajících po únoru 1948, jejich základní charakteristiku i vysvětlivky a poznámky k jednotlivým básním shrnuje komentář k výboru z autorových veršů (in Jan Zahradníček: *Knihy básní*, Praha 2001, edd. Jitka Bednářová, Mojmír Trávníček, zejm. s. 886–933). *Znamení moci* jako jeden z velkolepých pokusů o ztvárnění poválečného světa na pokraji apokalypsy (časově i typově blízký mimo jiné dílu George Orwella a José Ortegy y Gasset) charakterizoval Jiří Trávníček v interpretační studii *Pravda konfese – pravda poezie* (in *Poezie poslední možnosti*, Praha 1996, s. 53–67). Souvislost této skladby s předchozí básnickovou tvorbou, zejména s básní *La Saletta*, obsahující obdobné zachycení kritického okamžiku lidstva zbařeného duchovní dimenze, podrobněji přiblížil rovněž Bedřich Fučík ve studii *Básnická výzva* (in *Píseň o zemi*, Praha 1994, edd. Mojmír Trávníček, Vladimír Binar, s. 388–398). Na komparaci obou Zahradníčkových lyrickoepických skladeb se zaměřil rovněž Miroslav Zelinský v analytické studii *Básně z bezčasí. Nad La Salettou a Znamením moci* (Tvar 1997, č. 14, s. 1, 4–5). Antologii veršů dalších vězněných básníků vydal Antonín Kratochvíl pod názvem *Via dolorosa. Poezie Zdeňka Rotrekla, Václava Renče, Josefa Palivce* (2. vydání Brno 1990, ed. Antonín Kratochvíl), kniha je doplněna stručným úvodním textem pořadatele a biografickými medailony.

Kolářovi a jeho uměleckému vývoji od čtyřicátých do šedesátých let je věnována studie Jindřicha Chaluppeckého *Příběh Jiřího Koláře* (in *Na hranicích umění*, Praha 1990, ed. Karel Jadrný, s. 40–69). Detailní rozbor Kolářovy tvůrčí metody při práci s textem cizích autorů, zejména na základě komparativního rozboru sbírek Mistr Sun o básnickém umění, Nový Epiktet a jejich pretextů, provedl Vladimír Karfík ve stati *Kolářovy básnické reflexe* (in *Literatura je čitelná. K moderní české próze a poezii*, Olomouc 2002, s. 128–161). Obě zmiňované sbírky interpretuje rovněž Sylvie Richterová ve studii *Ticho, smích a proměna v díle Jiřího Koláře* (in *Ticho a smích*, Praha 1997, s. 165–190). Básnickovy práce z padesátých let při výkladu celku jeho díla detailně charakterizoval rovněž Václav Černý v eseji *Nástin básnické osobnosti Jiřího Koláře. Pokus o genetiku básníka abstraktního* (in *Tvorba a osobnost I*, Praha 1992, edd. Jan Šulc, Jaroslav Kabíček, s. 871–895). Zejména na deníky a techniku práce s deníkovými záznamy se zaměřil příspěvek Jiřího Cieslara *Kolářovy dávné otázky. Nad Jiřím Kolářem, hlavně deníkovým* (in *Hlas deníku*, Praha 2002, s. 259–282). Jednu z oblastí intertextových návazností Kolářových prací sledovala Daniela Stuchlíková ve stati *Království Apollonů a Venuší na kolečkových židlích aneb Antika v díle Jiřího Koláře* (Listy filologické 2002, č. 1–2, č. 84–99). Jiřího Koláře jako básnický typ intenzivně hledající nové tvůrčí formy a postupy charakterizoval na ukázkách z Prometheových jater Emanuel Frynta v eseji *Bytostný básník Jiří Kolář* (in Jiří Kolář: *Prometheova játra*, Praha 1990, s. 203–216). Tutěž skladbu

jako dílo naplňující program Skupiny 42, projevující se maximálním potlačením autorského subjektu formou konfrontace deníkového záznamu a „samobásně“, analyzovala Marie Langerová ve studii *Samobáseň. Jiří Kolář* (in *Fragmenty pohybu. Eseje o české poezii*, Praha 1998, s. 35–57). Knižní vydání původně rukopisného almanachu z roku 1956 *Život je všude*, sestaveného Josefem Hiršalem a Jiřím Kolářem, doprovodil edičním komentářem a doslovem Michael Špirit (Praha 2005, edd. Kateřina Ondřejová, Stanislav Wimmer).

Tvorbu Jiřiny Haukové od počátků po šedesátá léta souhrnně charakterizoval Bedřich Fučík v esejí *Cesta Jiřiny Haukové* (in *Píseň o zemi*, Praha 1994, s. 116–123). Dosud nejúplnější vydání veršů této autorky (*Básně*, Praha 2000, ed. Michael Špirit) shrnuje v ediční poznámce (s. 941–1064) kromě detailních informací o rukopisech a vydáních jednotlivých sbírek i přepisy doprovodných textů, biografické kalendárium a bibliografický doplněk ke kritickému ohlasu autorčina díla.

Skupině Května, jejímu programu, okolnostem formování i tvorbě předních protagonistů v období existence skupinového periodika je věnována studie Přemysla Blažíčka *Poezie všedního dne. Skupina Května 1956–1958* (in *Kritika a interpretace*, Praha 2002, s. 166–183). Básnické dílo tohoto okruhu autorů přibližují rovněž jednotlivé příspěvky sborníkové publikace *Časopis Květen a jeho doba* (Praha – Opava 1994). Knižní debuty části přispěvatelů Května (mj. Josefa Bruknera, Miroslava Holuba či Jany Štroblové) stručně charakterizovala Iva Málková ve stati *Časopis Květen a pět prvotin* (Česká literatura 1994, č. 4, s. 357–365). Analýzu antických motivů ve sbírkách Jiřího Šotoly, Miroslava Holuba a knihách dalších autorů (Jiřího Koláře, Ivana Skály, Františka Hrubína a Vladimíra Holana) provedla Eva Stehlíková v publikaci *Antika a česká poezie po roce 1945* (Praha 1970). Šotolovo básnické dílo do počátku šedesátých let souhrnně hodnotí studie Přemysla Blažíčka *Nad poezii Jiřího Šotoly* (in *Kritika a interpretace*, Praha 2002, s. 36–45). Autor v ní detailně zkoumal zejména princip výčtovosti – hromadění jednotlivých motivů a básnických obrazů – jako jeden z prvků promítajících se do významové mnohoznačnosti Šotolových veršů. Tvůrčí vývoj Karla Šiktance, především výraznou proměnu, již prošlo jeho dílo v druhé polovině padesátých let, sledují texty Ivo Fencla (*Básník zakleté generace. Karel Šiktanc po patnácti letech*, Plamen 1967, č. 2, s. 98–102) a Jiřího Brabce (doslov, in Karel Šiktanc: *Paměť*, Praha 1964, s. 139–150). Vztahem rytmické a grafické podoby Šiktancových básní a jejich proměnami v různých etapách autorovy tvorby se zabývá studie Miroslava Červenky *Verš a rádek. Experiment Karla Šiktance s básnickým rytmem* (in *Styl a význam. Studie o básnicích*, Praha 1991, s. 214–245). Stručnou souhrnnou charakteristiku Florianovy tvorby z padesátých a šedesátých let podal Miroslav Petříček ve studii *Poezie lidské celistvosti* (in Miroslav Florian: *Druhý dech*, Praha 1968, s. 139–146). Mnohovýznamovost básnické výpovědi tohoto autora přiblížil Bohumil Svozil ve studii *Významový rozbor poezie Miroslava Florianiana* (Česká literatura 1964, č. 1, s. 30–38). Florianovu sbírku *Závrať* v souvislosti s podněty meziválečné avantgardy, zejména s poetismem a s principem pásma jako jeho typickou žánrovou formou, zkoumal Jiří Trávníček v interpretační studii *Miroslav Florian: Závrať* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 142–152). Bohumil Svozil v monografii *Vůle k intelektuální poezii. O básnické tvorbě Miroslava Holuba* (Praha 1971) na základě detailní analýzy syntaktické a sémantické roviny jediného textu, básně *Večer* v laboratoři, charakterizoval Holubovu tvorbu padesátých a šedesátých let. Poetiku Miroslava Holuba a Josefa Bruknera (na materiálu sbírek *Denní služba* a *Malá abeceda*) jako dva

různé póly generačního vystoupení skupiny Května charakterizoval Miroslav Červenka v příspěvku *Holub a Brukner* (in *Obléhání zevnitř*, Praha 1996, s. 250–260).

Hrubínovu lyriku sledovaného období v souhrnu stručně zhodnotil doslov Jiřího Brabce *Jen v liduprázdnou neznít* (in František Hrubín: *Můj zpěv*, Praha 1969, s. 195–200). Studie Jana Varguliče *Hrubínova sbírka Můj zpěv a její textové proměny* (Česká literatura 1979, č. 6, s. 522–528) sleduje chronologii vzniku sbírky a srovnává původní podobu časopisecky otištěných veršů s jejím definitivním zněním v knižním vydání. Na postžení významu Mého zpěvu v tvůrčím vývoji autora se zaměřil Miloš Pohorský v esejí *Jedna dramatická knížka Hrubínovy lyriky* (in František Hrubín: *Můj zpěv*, Praha 1980, s. 85–90). Tvorbu Oldřicha Mikuláška z padesátých let souhrnně charakterizoval Miroslav Petříček v monografii *Oldřich Mikulášek. Rozpory a jednota tvorby* (Praha 1970, s. 67–100) jako oscilující mezi dvěma póly – „dramatickou konfliktností existence“ a „neproblematickým životním kladem a jasem“. Syntetizující charakter sbírky Ortely a milosti vyzdvihl v analytické studii *Milosti a ortely. Pokus o rozbor* (Host 1959, č. 3, s. 125–126) Jiří Opelík. Se zaměřením na kompoziční výstavbu interpretoval Mikuláškovu klíčovou sbírku padesátých let Jiří Trávníček v hesle *Oldřich Mikulášek: Ortely a milosti* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 153–161). Prolnutí interpretací jedné básně vycházejících z různých myšlenkových konceptů, respektive soustředěných na dílčí prvek v básnickém světě autora a soudobé poezie, je záměrem publikace *Pět na jednoho: interpretační symposion nad Mikuláškovým Vyvolavačem* (Jinočany 1995, ed. Jiří Trávníček). Motiv démonické postavy v celku Mikuláškovy básnické tvorby (mj. i ve sbírkách *Krajem táhne prašivec* a *Ortely a milosti*) sledoval Roman Burián v příspěvku *Vyvolavač, prašivec, Agogh, blázen... Motiv démona v poezii Oldřicha Mikuláška* (Tvar 1994, č. 4, s. 16–17). Funkci a podobu zaumných textů v Mikuláškově tvorbě přibližuje studie Jiřího Opelíka *Zaumné verše v poezii Oldřicha Mikuláška* (Česká literatura 1990, č. 4, s. 321–336). Analýzu „jazyka“ těchto veršů i jeho typologické utřídění provedl v téže studii Pavel Vašák. Životní osudy Jana Skácela, jeho tvůrčí a názorový vývoj od rozpuštění redakce Rovnosti a interpretaci jeho knižní prvotiny Kolik příležitostí má růže obsahuje monografie Zdeňka Kožmína *Skácel* (3., doplněné vydání Brno 2006, zejm. s. 30–51). Václav Černý v esejí *Hrst úvah nad Janem Skácelem* (in *Tvorba a osobnost I*, Praha 1992, s. 821–831) zařazuje Skácela k Seifertově básnickému typu v české poezii a komplexně zkoumá poetiku, motivickou i tematickou složku jeho díla. Obraznost, veršovou výstavbu Skácelovy knižní prvotiny a jejich proměny ve sbírkách první poloviny šedesátých let analyzuje Oleg Sus v příspěvku *Od moudrosti k ironickému humoru. O položení básnické tvorby Jana Skácela* (in *Cesty k dnešku*, Brno 1964, ed. Oleg Sus, s. 167–194).

Básnické sbírky tří autorů: Eduarda Petišky (Okamžiky), Milana Kundery (Monology) a Jiřího Koláře (Mistr Sun o básnickém umění), rozrušující schémata socialistického realismu, analyzoval a zasadil do kontextu vývoje české poezie od čtyřicátých let Jan Grossman v esejí *Na téma tří knih* (in *Analýzy*, Praha 1991, edd. Jiří Holý, Terezie Pokorná, s. 63–81). Kunderovy sbírky *Člověk zahrada širá* a *Monology* interpretoval Jiří Svoboda v příspěvku *Básnická epizoda Milana Kundery* (in *Z obzoru tvorby. Kapitoly z české literatury*, Šenov u Ostravy 1998, s. 174–181), při výkladu vyzdvihl především epičnost autorovy poezie a některé motivy, jež zůstaly konstantou i jeho pozdější tvorby. Stručnou rekapitulaci kritického ohlasu Monologů provedl Jiří Staněk ve studii *Milan Kundera. Monology* (Český jazyk a literatura 1998/99, č. 1–2, s. 11–14).

■ Próza

Stručné charakteristiky nejvýznamnějších prozaických děl sledovaného období obsahuje příručka *Slovník české prózy 1945–1994* (Ostrava 1994, edd. Blahoslav Dokoupil, Miroslav Zelinský), jednotlivá hesla obsahují odkazy na další literaturu k tématu. Kritické texty Josefa Vohryzka z druhé poloviny padesátých let, představující část dobové prozaické produkce, shrnuje soubor *Literární kritiky* (Praha 1995). Další závažnější kritiky dobové prózy obsahuje knižní publikace Milana Suchomela *Co zbylo z recenzenta. Literární kritika 1954–1994* (Brno 1995, ed. Jitka Bednářová). Stylem a narativními postupy prozaiků sledovaného období se zabývá monografie Lubomíra Doležela *O stylu moderní české prózy. Výstavba textu* (Praha 1960).

Příklon Jarmily Glazarové ke stalinismu a související proměnu její poválečné tvorby (mj. na příkladech autorčiných reportážních a fejetonistických publikací Leningrad, Výmarský deníček a Jaro Číny) sledoval Robert Pynsent v esejí *Jarmilo! Jarmilo!! Jarmilo!!! K dílu Jarmily Glazarové* (Literární archiv 2000/01, č. 32–33, s. 187–220). Příspěvek shrnuje závěry starší literatury k tématu. O cestopisech Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda a cestopisných knihách autorů českého exilu (Miroslav Rašin, Petr Den, Otakar Odložilík, Vilém Špalek) pojednává srovnávací studie Vladimíra Papouška *Střet dvou rozdílných modelů světa v oficiálním a exilovém cestopise padesátých let* (Tvar 1997, č. 4, s. 14–15). Soubory Weissových próz Příběhy staré a nové a Země vnuků charakterizoval Bohumil Fořt ve studii *Geneze díla Jana Weisse po roce 1945* (in *Česká literatura na konci tisíciletí II. Příspěvky z 2. kongresu světové literárněvědné bohemistiky*, Praha 2001, ed. Daniel Vojtěch, s. 535–541).

V příspěvku *Žánrový půdorys tzv. budovatelského románu* (in *Vztahy a cíle socialistických literatur*, Praha 1979, edd. Hana Hrzalová, Radko Pytlík, s. 121–141) provedla Daniela Hodrová celkové genologické a typologické zasazení budovatelského románu do širokých souvislostí evropské, české a ruské literatury několika posledních staletí. Z hlediska ústředního toposu se žánrem zabýval Vladimír Macura ve studii *Továrna – dvojitý mýtus* (in *Poetika míst. Kapitoly z literární tematologie*, Jinočany 1997, ed. Daniela Hodrová, s. 177–197). V budovatelském románu odhalil optimistickou a utopickou antitezi k naturalistickému schématu továrny jako nebezpečného soustrojí, nelidského organismu. Útvarem budovatelské prózy se zabýval rovněž Josef Hrabák ve studii *Několik poznámek o románové próze s budovatelskou tematikou* (in *Šest studií o nové české literatuře*, Brno 1961, s. 167–199), psané ve snaze rozšířit umělecké možnosti děl tohoto typu. Stejnému typu textů, ovšem s obecnějším genologickým záběrem, je věnována studie téhož autora *Úvahy o problematice žánrového povědomí v současné próze. Na okraj románů s budovatelskou problematikou* (Česká literatura 1963, č. 5, s. 375–391). Ambivalentnost budovatelského románu, jeho postavení mezi „vysokou“ a „nízkou“ kulturou, mezi „ideologičností“ a „uměleckostí“ konkrétně doložila Daniela Hodrová na případě Řezáčova *Nástupu*. Román interpretovala v textu *Václav Řezáč: Nástup* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 70–79) jako „socialistický western“. Na Řezáčově románu byla rovněž zkoumána otázka kontinuity či diskontinuity budovatelské epiky ve vztahu k předchozímu literárnímu vývoji. Z konfrontace autorova vrcholného psychologického a socialistickorealistického románu s povídkami, které vznikaly mezi nimi, vyšel Jiří Opelík ve studii *Proměny Řezáčovy metody. Od Rozhraní k Nástupu* (Česká literatura 1962, č. 1, s. 1–22). Charakteristický rozpor *Nástupu* (i budovatelské

epiky vůbec) mezi dobově aktuálním námětem a jeho zachycením z mýtohistorické perspektivy, přejaté z komunistické ideologie, se pokusili postihnout Jiří Opelík ve stati *Historický román o současnosti* (in *Nenáviděné řemeslo. Výbor z kritik 1957–1968*, Praha 1969, s. 80–88) a Radko Pytlík ve studii *Historismus v Řezáčově Nástupu. K otázce poválečného literárního vývoje* (in *Sedmkrát o próze*, Praha 1978, s. 152–168). Jako specifický typ koloniálního románu analyzovala Řezáčův román Gertraude Zandová v příspěvku *Václav Řezáčs Nástup – ein tschechischer Kolonialroman* (in *Transfer / Vertreibung / Aussiedlung im Kontext der tschechischen Literatur: Transfer / vyhnání / odsun v kontextu české literatury*, Brno 2004, edd. Gertraude Zand, Jiří Holý, s. 88–97). Pluhařův román *Opustíš-li mne* jako neúspěšný pokus o překonání budovatelského typu románu charakterizovala Marie Mravcová v interpretačním hesle *Zdeněk Pluhař: Opustíš-li mne* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 121–130). Do monografické práce Ivana Němce *Příspěvky k poetice románů Zdeňka Pluhaře* (Brno 1989) zaměřené na strukturní analýzu Pluhařových próz se v interpretačních pasážích věnovaných tvorbě z padesátých let promítají dobová ideologická schémata. Kritický ohlas románu připomněl Aleš Haman ve srovnávací studii *Exil a emigrace v dvojím pohledu. Pluhařův román Opustíš-li mne a Kohoutův román Konec velkých prázdnin* (in *Sborník Pedagogické fakulty Zápaadočeské univerzity v Plzni. Jazyk a literatura 2000*, sv. 17, s. 33–38).

Historické romány let 1950–56, jejich souvislost s normami socialistického realismu a s Jiráskovým dílem, respektive z něj v deformované podobě odvozeným pojetím českých dějin, sledovala Joanna Królková v monografii *Hus na trybunie. Tradycje narodowe w czeskiej powieści historycznej okresu realizmu socjalistycznego* (Varšava 2004). Souborně se tématem zabýval Blahoslav Dokoupil v monografii *Český historický román 1945–1965* (Praha 1987), výklad, zejména týkající se obecných kulturně-politických souvislostí, je však poznamenán dobou vzniku. Román Jarmily Loukotkové *Není římského lidu* a další autorčiny práce z padesátých let přiblížil Josef Valouch v monografii *Jarmila Loukotková* (Praha 1990, zejm. s. 46–104). Dílčí pokus o revizi ideologicky poznamenaných kritických odsudků próz Severní nádraží a Lazaretní vlak provedl Aleš Haman v monografii *Adolf Branald* (Praha 1963). Díla Branaldova prvního tvůrčího období ovšem schematicky charakterizoval především „dělností“ (vztahem k lidské práci a jejím působení na člověka) jako jednotlivým tematickým a ideovým prvkem, zdůraznil rovněž jejich tendenci k popisnosti a dokumentu. Vypravěčské techniky a komplikovaný vztah mezi historickou skutečností a literární fikcí na příkladě Branaldových románů Severní nádraží a Lazaretní vlak shrnul Jaroslav Janů v doslovu k vydání těchto próz (in *Adolf Branald: Severní nádraží; Lazaretní vlak*, Praha 1970, s. 521–524). Do kontextu autorova předchozího díla vřazuje tyto romány Milan Suchomel v textu *Ironický idylík Adolf Branald* (in *Adolf Branald: Severní nádraží. Lazaretní vlak*, Praha 1989, s. 561–570). Autor přibližuje i časovou rovinu románů a doplňuje charakteristiky hlavních postav. Čtyřnovu tetralogii o valašské rebelii dosud nejpodrobněji popsal Drahomír Šajtar v publikaci *Mýtus domova. Bohumír Četyňa* (Karviná 1993). Autor dále připomíná Četyňovy životní osudy (v souvislosti se sledovaným dílem bylo nejpodstatnější jeho archivařské působení ve Frenštátě pod Radhoštěm) a rovněž jeho další básnickou a prozaickou tvorbu. Okolnosti vzniku románu *Mozart v Praze* i jeho stručnou charakteristiku shrnul Pavel Eisner v doslovu *Kovalovo svědectví o Mozartově Praze* (in *Karel Koval: Mozart v Praze*, Praha 1971, s. 643–646). Genezi Kožíkova románu *Josef Mánes*, jeho kompoziční rovinu i jazykovou výstavbu zkoumal Josef Hrabák

v monografii *František Kožík* (Praha 1984, s. 101–113). Tutéž Kožíkovu práci jako typ biografického románu blízcího se kronice společenského života charakterizoval Blahoslav Dokoupil v doslovu *Kožíkova cesta k pramenům umění* (in František Kožík: *Josef Mánes*, Praha 1987, s. 504–511).

Stylistickou rovinu Hoffmeisterových cestopisů přiblížil popularizační formou Zdeněk Kožmín v příspěvku *Malá konfrontace velkého stylu aneb O Adolfu Hoffmeisterovi* (Zlatý máj 1962, č. 8–9, s. 348–352). Aškenazyho reportážní, publicistickou i povídkovou tvorbu z prvního období (rovněž knihy *Indiánské léto* a *Dětské etudy*) postihl Jan Dvořák ve stati *Princip tvorby Ludvíka Aškenazyho* (Impulz 1967, č. 5, s. 333–338). Na konfrontaci uměleckých přístupů ke skutečnosti, ztvárněných ve čtenářsky úspěšných prózách Adolfa Branalda (*Ztráty a nálezy*) a Ludvíka Aškenazyho (*Indiánské léto*) sledoval obecnější tendence dobového vývoje prózy Aleš Haman v příspěvku *Aškenazy a Branald v „masce“ reportérů. Poznámka k vývoji současné prózy* (Česká literatura 1963, č. 2, s. 117–124). Jednotlivé prvky próz, dramatických prací i autorovy rozhlasové dramatiky padesátých a šedesátých let stručně charakterizoval Jindřich Černý v eseji *Aškenazyovská etuda* (Divadlo 1968, září, s. 37–43).

Román Jana Otčenáška *Občan Brych* jako dílo v době vzniku a v domácím prostředí novátorské použitými vypravěčskými technikami a dalšími formálními prvky, spočívající však v zjetí ideologicky zkrusleného vidění světa, analyzovala Zdena Kovářová v interpretační studii *Jan Otčenášek: Občan Brych* (in *Česká literatura 1945–1970*, Praha 1992, s. 98–110). Text rekapituluje recenzní ohlas románu, měnící se od nadšeného přijetí jeho prvního vydání po slíci kritické výhrady formulované o deset let později. Především na zachycení komplikovaného procesu zrodu díla a srovnání pracovních verzí románu se soustředil Miloš Pohorský v příspěvku *Občan Brych po třiceti letech* (in *Zlomky analýzy. K poválečné české literatuře*, Praha 1990, s. 45–59). Román Edvarda Valenty *Jdi za zeleným světlem* souhrnně charakterizoval Milan Suchomel v doslovu (in Edvard Valenta: *Jdi za zeleným světlem*, Praha 1990, s. 580–591). Dobovou výjimečnost Valentova románu, spočívající v zaměření na lidskou individualitu a vnitřní svobodu člověka, což se projevilo mimo jiné jeho nesnadnou uchopitelností ideologizujícím přístupem kritiky padesátých let, vyzdvihl Jiří Svoboda v příspěvku *Spisovatelovo vykročení k svobodě. Nad Valentovým románem Jdi za zeleným světlem* (in *Z obzoru tvorby. Kapitoly z české literatury*, Šenov u Ostravy 1998, s. 149–156). Příspěvky z diskuse, iniciované po vydání románu redakcí časopisu *Květen*, byly kromě textu Josefa Vohryzka přetištěny v publikaci *Antologie textů ke studiu české literatury po r. 1945* (Ostrava 1996, edd. Iva Málková, Martin Pilař). Ptáčnickův román *Město na hranici* označil Václav Mайдl ve studii *Zobrazení německy mluvících postav v české literatuře po roce 1945* (Tvar 1993, č. 9, s. 4–5) za jedno z přelomových děl proměňujících dosavadní schematizované zobrazování Němců jako literárních postav.

Za románovou kroniku, oscilující mezi kronikářským a románovým zpracováním událostí, označil pentalogii Vladimíra Neffa *Sňatky z rozumu* Bohuslav Hoffmann v monografii *Vladimír Neff* (Praha 1982). Výklad knihu zasazuje do kontextu autorova díla a biografie i do kontextu literatury světové a soustavně sleduje rovněž kritickou reflexi jednotlivých svazků cyklu. Inspirační zdroje, vypravěčské postupy, ztvárnění jednotlivých postav a kompozici této Neffovy práce osvětlil a do vývoje celku autorova díla ji zasadil Josef Galík ve studii *Próza Vladimíra Neffa* (in Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Sborník jazykovědných a literárněvědných prací,

Suppl. 26, 1981, s. 145–172). Narativní techniky a syntaktickou složku jazyka Neffova románového cyklu přiblížila detailními rozbory Jana Říhová v příspěvcích *Vyprávění a způsoby jeho začlenění do základního dějového pásma Neffových Šňatků z rozumu* (in Sborník prací pedagogické fakulty v Ostravě. Jazyk – literatura – umění /D/, 1970, č. 5, s. 61–66) a *Skladebná dokonalost souvětí v trilogii V. Neffa* (Sborník prací pedagogického institutu v Ostravě. Jazyk – literatura – umění, 1964, sv. 4, s. 17–26). Weilovo působení na Českolipsku, autorovy životní osudy v padesátých letech i jeho tehdejší práce – zejména román *Harfeník* – částečně na základě pramenných materiálů přiblížila Alice Jedličková ve studii *Jiří Weil ve Vrchovanech. Posledních deset let spisovatelova života* (Českolipsko literární 1991, sv. 10, s. 11–25).

Na postužení hlavních rysů odlišujících Frýdův román *Krabice živých* od tzv. koncentračnické literatury (nepatetičnost, spojení dějovosti s povahokresbou, zaměření na vnitřní život postav, objektivita pohledu) založila interpretaci románu Věra Menclová v monografii *Norbert Frýd* (Praha 1981, s. 52–61).

Soubor kratších prozaických textů pounorových exulantů (mj. Jana Čepa, Bedřicha Svatoše, Františka Listopada či Roberta Vlacha) nazvaný *Poštovní schránka domov. Malá antologie exilové povídky padesátých let* (Praha 2005) připravil k vydání a doprovodil stručným úvodním komentářem Michal Příbáň. Beletristickou i publicistickou tvorbu tří českých autorů amerického exilu – Egona Hostovského, Zdeňka Němečka a Milady Součkové – se zabývá monografie Vladimíra Papouška *Troji samota ve velké zemi. Česká literatura v americkém exilu 1938–1968* (Jinočany 2001). Autor v ní zpracovává rovněž recepci jejich díla a v souvislosti se specifickými podmínkami exilu hledá styčné plochy i odlišnosti jejich americké tvorby. Tvorbu Zdeňka Němečka souhrnně sleduje monografie Vladimíra Papouška nazvaná *Horizonty. Život a dílo Zdeňka Němečka* (Praha 2002). Kniha přibližuje proměnu Němečkovy poetiky v exilovém románu *Tvrdá země*, jeho povídkovou tvorbu (soubor *Stín* a jiné povídky) i další nevydané (novela *Na počátku bylo slovo*) a nedokončené (*Sága rodiny Emanuela Němečka*) projekty, dramatickou tvorbu i publicistické práce. Drobnější příspěvky zejména k Němečkově biografii (publicistika, korespondence, další dokumenty) týkající se exilového období byly otištěny ve sborníku *Legionář, diplomat a spisovatel Zdeněk Němeček* (Jaroměř 2004). Biografii Jana Čepa po odchodu do exilu zpracoval převážně na základě pramenných materiálů Mojmír Trávníček v publikaci *Pouť a vyhnanství. Život a dílo Jana Čepa* (Brno 1996, s. 155–167). Analýzu klíčového motivu v celku Čepova díla (rovněž v jeho exilové próze *Cikání*) podává práce Ivy Štrychové *Motiv smrti v prozaickém díle Jana Čepa* (Svitavy 1994). Posun těžiště Čepových textů k žánru eseje a postužení základních rysů autorovy esejistiky shrnul Jaroslav Med v příspěvku *Svět esejů Jana Čepa* (in *Od skepse k naději*, Svitavy 2006, s. 137–140). Tématu je věnována rovněž část příspěvků z konference o životě a díle Jana Čepa otištěných v časopise *Česká literatura* (1998, č. 6, s. 563–620). Tvorbu Egona Hostovského ve sledovaném období detailně přibližují monografie Františka Kautmana *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského* (Praha 1995), Vladimíra Papouška *Egon Hostovský. Člověk v uzavřeném prostoru* (Jinočany 1996) a jednotlivé příspěvky sborníkové publikace *Návrat Egona Hostovského. Mezinárodní vědecké sympozium o životě a díle Egona Hostovského* (Praha 1996). Trojčlenost jako důležitý rys syntaktické, kompoziční a sémantické roviny vybraných Hostovského románů z padesátých a šedesátých let zkoumá studie Jiřího Pistoria *Trojčlenný rytmus Hostovského prózy* (in *Egon Hostovský. Vzpomínky, studie a dokumenty o jeho díle a osudu*, Toronto

1974, ed. Rudolf Šturm, s. 114–128). Sborníková publikace, v níž byl příspěvek otištěn, obsahuje další především memoárové a dokumentární texty týkající se rovněž převážně exilové periody autorova života a díla. Převážně vzpomínkové a pozdravné příspěvky a několik esejistických textů k dílu Egona Hostovského shrnuje rovněž starší sborník *Padesát let Egona Hostovského* (New York 1958, ed. Jiří Pistorius). Stručné komentáře k Hostovského románům z padesátých a šedesátých let obsahuje studie Heinricha Kunstmanna *Několik poznámek k „americké“ části tvorby Egona Hostovského* (Proměny 1976, č. 2, s. 36–40). Rekapitulaci dosavadní literatury o Bedřichu Svatošovi a stručnou charakteristiku dvou exilových prací, rovněž jeho románu *Mlha šatí strach*, obsahuje příspěvek Vladimíra Novotného „*Nenápadný zjev v české literatuře*“. *Nad exilovou tvorbou spisovatele Bedřicha Svatoše* (in *Bedřich Svatoš. Osud českého spisovatele ve 20. století*, Milín 2001, s. 163–178). Konferenční sborník, v němž byl text otištěn, obsahuje další příspěvky k osudu a dílu tohoto autora.

■ Drama

Prosazení socialistického realismu do repertoáru většiny domácích divadelních scén, rozrušování jeho schémat i pozvolnou diferenciací dramatiky v polovině padesátých let sleduje syntetická práce Pavla Trenského *Czech Drama since World War II* (New York 1978). Významné žánry, útvary i jevy dramatu padesátých let stručně shrnuje Josef Herman v sérii příspěvků tvořící jakési dějiny poválečného dramatu ve zkratce. Jednotlivé texty byly otištěny pod souhrnným titulem *Kapitoly z dějin české dramatiky po roce 1945* (případně *Kapitoly z dějin českého dramatu* či *Kapitoly z české dramatiky*), doplněným příslušným podtitulem. Ke sledovanému období se vztahují díly: *VI. Sorela* (Amatérská scéna 1991, č. 10, s. 10–12); *VII. Postsorela* (č. 12, s. 10–12); *IX. Básnické drama Josefa Topola, Františka Pavlíčka, Ludvíka Aškenazyho* (Amatérská scéna 1992, č. 2, s. 10–12); *XII. Mezi Čechovem a Brechtem* (č. 5, s. 10–11); *XIII. Satira I.* (č. 6, s. 10–12).

Budovatelské drama souhrnně přiblížil Pavel Janoušek ve studii *Geneze norem. Poetika výrobního dramatu* (in *Studie o dramatu*, Praha 1993). Hru E. F. Buriana Pařeniště, okolnosti jejího vzniku a inscenování zachytila Eva Šormová ve studii *E. F. Burian: Pařeniště* (Divadelní revue 1993, č. 2, s. 40–50). Nezvalovo drama *Dnes* ještě zapadá slunce nad Atlantidou v duchu dobových ideologických schémat charakterizoval Milan Blahynka v monografii *Nezval dramatik* (Praha 1972). Práce obsahuje přehled jednotlivých uvedení hry s bibliografickými odkazy na její dobovou kritickou recepci a seznam další literatury k tématu. Kohoutovými divadelními hrami ze sledovaného období se podrobněji zabývala Veronika Ambrosová v monografické práci *Pavel Kohout und die Metamorphosen des sozialistischen Realismus* (New York 1993). V češtině byla z práce publikována přepracovaná verze studie týkající se Kohoutovy neuvedené hry z roku 1956 – *Model ante portas aneb ubohý „Chudáček“* (Divadelní revue 1994, č. 3, s. 29–43). Autorka hru na základě detailního rozboru představuje jako přelomové dílo ve vývoji Kohoutovy dramatiky. Na životní peripetie, veřejné aktivity i obecnější charakteristiky Kohoutových básnických a dramatických prací se soustředil Pavel Kosatík v biografii *Fenomén Kohout* (Praha – Litomyšl 2001). Kohoutovu hru *Taková láska*, okolnosti jejího uvedení v Realistickém divadle i její ohlas v zahraničí přiblížila v esejí poznamenaném dobovou ideologií Alena Urbanová (in *Pavel Kohout: Taková láska*, Praha 1967, s. 9–27).

Knižní vydání hry je dále doplněno koláží z kritických ohlasů a článků z dobového tisku. Dramata Miloslava Stehlíka *Nositelé řádu* a *Vysoké letní nebe* analyzoval Libor Vodička ve studii *Dramatická fikce a historická zkušenost* (Divadelní revue 1999, č. 3, s. 35–46). Autor na základě rozboru rovněž upozornil na obecnější rysy dramatiky socialistického realismu.

■ Populární literatura

Souborné pojednání o celku populární produkce v české literatuře padesátých let neexistuje. Charakteristické rysy tzv. masové písně postihl Josef Kotek v monografii *Dějiny české populární hudby a zpěvu. 1918–1968* (Praha 1998, s. 250–266). Proměny vědeckofantastické prózy zpracoval Ondřej Neff ve stati *Pět etap české fantastiky*, otištěné v lexikografické příručce Ivana Adamoviče *Slovník české literární fantastiky a science fiction* (Praha 1995, s. 11–23). Proměny textů populární literatury po únoru 1948 zejména na základě detailního studia sešitové řady Románové novinky charakterizoval Pavel Janáček v monografii *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení. 1938–1951* (Brno 2004, zejm. s. 229–287).

Poznámky o špionážním a detektivním románu padesátých let obsahuje kniha Jana Cigánka *Umění detektivky* (Praha 1962, s. 156–184). Dobové uvažování o budovatelské a komunální satirě odrážejí bloky příspěvků v *Literárních novinách* (1954, č. 46, zpráva Františka Buriánka o konferenci Svazu československých spisovatelů věnované satirě, výtah z konferenčních příspěvků a diskuse) a v *Květnu* (1958, č. 8, zejména příspěvky Vítězslava Kocourka, Zdeňka Podskalského a Karla Hrácha). Tvůrčí vývoj J. R. Picka do sklonku padesátých let sleduje studie Olega Suse *Evoluce satirika J. R. Picka* (in *Metamorfózy smíchu a vzteku*, 2., rozšířené vydání Brno 1965, s. 57–84).

■ Literatura pro děti a mládež

Souvislý a ideologicky nezkršený výklad o literatuře pro děti sledovaného období obsahuje publikace Svatavy Urbanové *Metamorfózy dětské literatury. Přehled české literatury pro děti a mládež od roku 1945 po současnost* (Olomouc 1999). Nověji se táž autorka tématu věnovala v souboru *Meandry a metamorfózy dětské literatury* (Olomouc 2003). Syntetizující příspěvky k tématu publikoval Otakar Chaloupka v knize *Kontury české literatury pro děti a mládež. Od začátku 19. století po současnost*, připravené s Jaroslavem Voráčkem, výklad je poznamenán dobovou ideologií (2., rozšířené vydání Praha 1984, zejm. s. 359–368, s. 380–383). O rozsáhlejší historickou bilanci situace literatury pro děti a mládež v padesátých letech se pokusil rovněž Václav Stejskal v publikaci *Moderní česká literatura pro děti* (Praha 1962, s. 199–337). Úpravám Čarkovy sbírky *Ráj domova* je věnován text Věry Vařejkové *Nahodilá glosa čarkovská* (Zpravodaj Ústavu literatury pro mládež Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně 1994, č. 3, s. 8–10). Sborník k šedesátinám J. V. Plevy *Děti ho mají rády* (Praha 1959, ed. Jindřich Hilčr) obsahuje i několik příspěvků vztahujících se k Plevovým publikacím ze sledovaného období. Přepracovanou verzi *Malého Bobše* pro vydání z roku 1953 a Plevovu adaptaci *Robinsona Crusoe* v tomto sborníku zhodnotili Oldřich Syrovátka: *Po stopách Malého*

Bobše (s. 105–111), Stanislava Jarošová: *Klasické dílo* (s. 81–90) a Jan Červenka: *Poměr Pevova Robinsona k původní předloze* (s. 91–99).

Hrubínovu tvorbu pro děti souhrnně zkoumá kniha *Čtyři studie o Františku Hrubínovi* (Praha 1960) obsahující přehledovou úvahu Jiřího Brabce *Vývojový smysl Hrubínových prací pro děti* (s. 83–115) a studii Věry Karfíkové o Hrubínově vztahu k domácím předchůdcům *V tradici naší dětské poezie* (s. 115–149). Hrubínovu dětskou literaturu z tohoto období dále přiblížil text Květy Sgallové a Stanislavy Mazáčové *Poznámky o verši Hrubínovy poezie pro děti* (Zlatý máj 1973, č. 4, s. 240–244) a Věry Karfíkové *Hrubínovy Pohádky* (Zlatý máj 1956, č. 3, s. 76–78). Rekapitulaci dosavadní literárněvědné recepce této části básníkovy díla provedl Jaroslav Toman v příspěvku *Reflexe Hrubínovy dětské poezie* (Ladění 2005, č. 1, s. 9–14). Husitskou kroniku M. V. Kratochvíla i další autorovy knihy pro mládež charakterizuje studie Evy Doupalové *Tvorba národního umělce Miloše V. Kratochvíla pro děti a mládež* (in Sborník prací pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Český jazyk a literatura, 1979, sv. 3, s. 79–89). Návratu dívčího románu do literatury pro mládež a diskusí o tomto žánru se týká úvaha Michala Sedloně *O některých problémech románu pro dívky* (Zlatý máj 1956, č. 1, s. 15–17), podnětem k této stati se stalo vydání románu Heleny Šmahelové *Mládí na křídlech*. Obdobnou problematikou se zabývá studie Věry Vařejkové *K diferenciaci prózy s dívčí hrdinkou v 60. letech* (in *Populární literatura v české a slovenské kultuře po roce 1945*, Praha – Opava 1998, ed. Richard Svoboda, s. 125–129).

■ Literatura v masových médiích

Souhrnný výklad o dějinách poválečné kinematografie obsahuje práce *Panorama českého filmu* (Olomouc 2000, ed. Luboš Ptáček). Sleduje i vývoj dalších druhů filmové tvorby (film historický, animovaný, dětský atd.). Dílčí úvahy a poznámky k tématu lze nalézt v knize Jaroslava Bočka *Kapitoly o filmu* (Praha 1968). Přehled filmů, jež byly ve sledovaném období natočeny, s podrobnými filmografickými údaji a stručnou charakteristikou děje obsahuje katalog *Český hraný film III. 1945–1960* (Praha 2001); jednotlivá hesla jsou rovněž doplněna bibliografickými kapitolami čerpajícími z deníků, kulturních časopisů i z domácích a zahraničních odborných periodik. Proměny filmové dramaturgie zachytil Elmar Klos v publikaci *Dramaturgie je když... Filmový průvodce pro začátečníky i pokročilé* (Praha 1988, s. 52–72).

Střet dvou koncepcí řízení filmové tvorby i roli, jež v něm hrál Vítězslav Nezval, přiblížil Jiří Knapík ve studii *Filmová aféra L. P. 1949* (Iluminace 2000, č. 4, s. 97–120). Zápisy ze tří schůzí Kulturní rady ÚV KSČ konaných v letech 1948–49, dokládající postup centralizace řízení filmu z mocenského centra, připravil k vydání Ivan Klimeš pod názvem *Za vizí centrálního řízení filmové tvorby* (tamtéž, s. 135–165). Situaci v kinematografii v druhé polovině padesátých let se zabývá článek Miloše Fialy *Rozlet a brzda. Naše kinematografie v letech 1957–59* (Film a doba 1969, č. 2, s. 62–69). Na jednání konference v Banské Bystrici je zaměřen článek Jaroslava Bočka *Banská Bystrica* (Film a doba 1969, č. 7, s. 356–359).

Filmovému dílu Emila Františka Buriana jsou věnovány články Lubomíra Linhart a *E. F. Burian a film* (Film a doba 1970, č. 2, s. 95–102) a Pavla Taussiga *Filmový režisér Emil František Burian. K nedožitému 80. výročí narození* (Film a doba 1984, č. 7,

s. 386–389). O filmech Jiřího Trnky pojednává monografie Jaroslava Bočka *Jiří Trnka. Historie díla a jeho tvůrce* (Praha 1965). Krškovy adaptace děl Fráni Šrámka analyzuje stať Marie Mravcové *Krška – Šrámek – Stříbrný vítr. K problému dramatické úpravy lyrizované prózy* (Filmový sborník historický, sv. 1. Film a literatura, 1988, s. 149–171). Adaptacemi próz Jaroslava Haška se zabývá brožura Elmara Klose a Pavla Taussiga *Hašek a film aneb Film a Hašek* (Praha 1983). O různých filmových verzích Haškova románu o Švejkovi uvažuje Zdeněk Mathauser ve studii *Švejkova interpretační anabáze* (Filmový sborník historický, sv. 1. Film a literatura, 1988, s. 173–197).

*

Chronologicky uspořádaný přehled základních historických okamžiků ve vývoji rozhlasového a televizního vysílání a právních norem, jež je vymezovaly, obsahuje publikace *Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo* (Praha 2003, Barbara Köpplová a kol.). Proměnu rozhlasu v propagandistický nástroj komunistické moci, personální, organizační a programové změny, jimiž instituce prošla, i postupnou destalinizaci v období následujícím sleduje studie Rostislava Běhala *Rozhlas po nástupu totality* (in *Od mikrofonu k posluchačům. Z osmi desetiletí českého rozhlasu*, Praha 2003, Eva Ješutová a kol., s. 236–288); práce přibližuje i skladbu programů a literární pořady rozhlasem vysílané. Základní charakteristiku doby z hlediska rozhlasové organizace jako celku podala rovněž Jarmila Votavová v práci *Stručný nástin historie Českého rozhlasu. Příspěvek k 70. výročí* (Praha 1993, zejm. s. 72–82). Rozhlasové dramatiky se věnuje soustavně Alena Štěrbová, systematický výklad pro dané období obsahuje její publikace *Rozhlasová inscenace. Teoreticky komentované dějiny české rozhlasové produkce* (Olomouc 1995). Medailony osobností působících v brněnské redakci Československého rozhlasu obsahuje publikace Aleny Štěrbové a Tatjany Lazorčákové *Umělecké osobnosti brněnského rozhlasu* (Olomouc 2001); jednotlivá hesla obsahují též stručné bibliografické doplňky.

Úvaha nad vývojem rozhlasové hry a nad pořady „obnaženými už v programové koncepci na holou ideovost“ přednesená v říjnu 1956 na režisérské konferenci v Bratislavě Josefem Bezdíčkem byla publikována pod názvem *K režii rozhlasových pořadů* (Rozhlasová a televizní práce 1957, č. 4, s. 12–19). Odklon od divadelně orientované dramaturgie a počátek systematického rozvíjení specificky rozhlasových žánrů v období 1955–57 zaznamenal článek Karla Nešvery *Rozhlasové experimenty* (Rozhlasová a televizní práce 1959, č. 3, s. 17–21). Týž autor bilancoval stať *Nedělní divadelní večery* (Rozhlasová a televizní práce 1959, č. 4, s. 25–28) první čtyři ročníky stejnojmenného cyklu rozhlasových pořadů. Pro širší veřejnost napsal první kritický rozbor situace rozhlasové dramaturgie padesátých let Zdeněk Vavřík (*Ztratil se rozhlasová hra*, Literární noviny 1957, č. 4, s. 6).

Rámcové informace o českém vysílání zahraničních rozhlasových stanic v období po roce 1945 obsahuje katalogy k výstavám *Český a slovenský exil 20. století* (Brno 2002, 2003, ed. Jan Kratochvil). Počátky vysílání Rádia svobodná Evropa připomíná reportážní publikace Karla Sedláčka *Volá Svobodná Evropa* (Praha 1993), obsahující též zmínky o kulturních, literárních a dramatických programech. I další tištěné prameny k tématu mají publicistickou či vzpomínkovou podobu (František Tomáš: *Je sedm hodin středověkého času. Postavy a příběhy ze začátků Svobodné Evropy*, 2. vydání Praha

1991; *Svobodná Evropa – Slobodná Európa. ...a nyní se už hlásí o slovo Karel Janovský-Drážďanský*, Vimperk 1995). Ke kulturnímu vysílání Rádia Svobodná Evropa se těsněji váže vzpomínání rozhlasového dramatika Jaroslava Strnada *Panoptikum. Rozhovor Františka Strmisky s Jaroslavem Strnadem o nacistech, exilu, Svobodné Evropě, literatuře a jiných důležitostech posledních let* (Praha 1999) a zejména memoárové glosy redaktora kulturní rubriky Jaroslava Dreslera *Slovo a svět* (Akord 1994/95, č. 1, s. 2–9; č. 2, s. 58–66; č. 3, s. 114–119; č. 4, s. 170–176; č. 5, s. 226–234; č. 6, s. 282–290; č. 7, s. 338–346; č. 8, s. 394–399; č. 9, s. 450–458; č. 10, s. 506–516).

*

Výklad organizačního vývoje Československé televize a vztahů mezi kulturně-politickými institucemi a televizními pracovníky v zakládajícím období televizního vysílání podává Jarmila Cysařová ve studii *Československá televize a politická moc 1953–1989* (Soudobé dějiny 2002, č. 3–4, s. 521–537); studie se rámcově dotýká též kulturních a uměleckých tendencí televizního programu. Cenzuru televizního vysílání popisuje Milan Bárta v příspěvku *Cenzura československého filmu a televize v letech 1953–1968* (Securitas imperii 2003, č. 10 s. 5–57). Počátkům dramatického vysílání nebyla dosud ze strany historie dotčených uměleckých oborů věnována soustavnější pozornost. Cenné dobové přiblížení dramaturgické přípravy televizních inscenací, televizních filmů a divadelních přenosů a televizní inscenační praxe obsahuje popularizační brožura Milana Tomsy *Zázraky televize* (Praha 1959, zejm. s. 44–84).